

V. N. Karazin Kharkiv National University
Faculty of Geology, Geography,
Recreation and Tourism

«Вступ до фаху»

Тема лекції: Історія географічної освіти.

Kharkiv – 2019

План лекції

- I. Географія стародавнього світу.
- II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.
- III. Географічна наука та освіта Нового часу.
- IV. Географічні школи. Навчання географії в Україні

Вступ

- Географія (у перекладі із грецької — "опис землі ") — наука, що зародилася на зорі розвитку людської цивілізації. Її витoki йдуть у глиб століть набагато далі, ніж, наприклад, у фізики, хімії, біології, геології й багатьох інших наук.
- Довгий час географія являла собою свого роду енциклопедичний звід найрізноманітніших відомостей і давала відповідь на питання "де? " і "що? " — тобто вказувала місцезнаходження різних об'єктів на поверхні Землі.
- Загальний рівень науки був таким, що вчені не могли експериментально досліджувати спостережувані явища і їм доводилося лише уявляти про їхню сутність і походження, покладаючись на свою інтуїцію або фантазію.
- Тільки до кінця минулого століття географія змогла опираючись на основні закони фізики, хімії й біології, економіки, філософії, історії, почати вивчення складних закономірностей, які діють у тісному переплетенні природних та соціальних явищ земної поверхні.

Вступ

- Сучасна географія — це складна розгалужена система, або "родина" наук — природних (фізико-географічних) і суспільних (економіко-географічних), зв'язаних загальним походженням і загальними цілями.
- Одне з найважливіших завдань сучасної географії — вивчення процесів взаємодії природи й суспільства з метою наукового обґрунтування раціонального використання природних ресурсів і збереження сприятливих умов для життя людини на нашій планеті.

I. Географія стародавнього світу.

- Зачатки географічних знань з'явилися ще в первісних людей, саме існування яких залежало від здатності орієнтуватися в просторі й відшукувати природні притулки, джерела води, місця для полювання, камені для знарядь і т.д.
- Перші письмові документи залишили нам землеробські народи Древнього Сходу: Єгипту, Дворіччя (Ассирія й Вавилон), Північної Індії й Китаю (IV-II тисячоріччя до н. е).
- У цих народів виникли зачатки наукових знань в області математики, астрономії, механіки, які використовувалися потім для рішення проблем географічного характеру.
- Серед географічних ідей древнього миру, успадкованих сучасною географією, особливе значення мають погляди вчених античності. Антична (греко-римська) географія досягла свого розквіту в Древній Греції й Римі в період з XII в. до н. е. по 146 р. н. е.

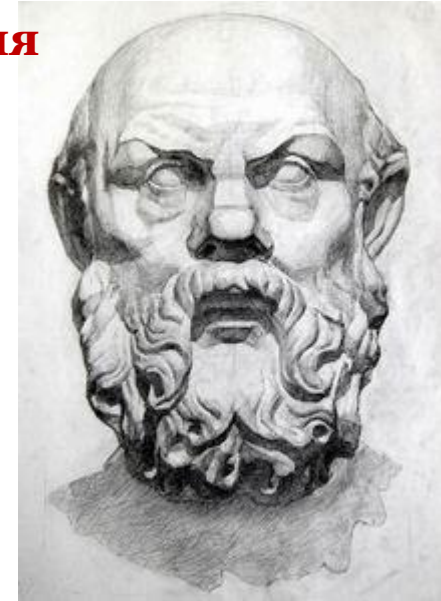
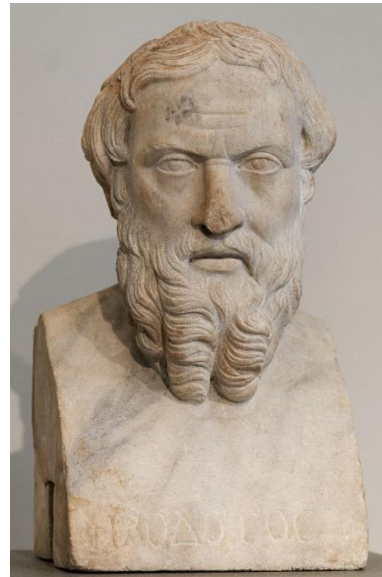
I. Географія стародавнього світу.

- У Древній Греції близько 500 р. до н. е. була вперше висловлена ідея про кулястість Землі (Парменид).
- Аристотель (IV в. до н. е) привів перші достовірні докази на користь цієї ідеї: круглу форму земної тіні при місячних затемненнях і зміна виду зоряного піднебіння при пересуванні з півночі на південь.
- Близько 165 р. до н. е. грецький учений Кратес із Малли виготовив першу модель земної кулі — глобус.
- Аристарх Самосський (III в. до н. е) уперше приблизно визначив відстань від Землі до Сонця.
- До епохи еллінізму (330-146 р. до н. е) ставиться виникнення нового географічного напрямку, що одержало згодом назву математичної географії. Одним з перших представників цього напрямку був Ератосфен з Кирени (276-194 р. до н. е). Він уперше досить точно визначив розміри окружності земної кулі шляхом виміру дуги меридіана (помилка виміру склав не більше 10%). Ератосфену належить велика праця, що він назвав "Географічні записки", уперше вживши термін "географія".

I. Географія стародавнього світу.

Завдання для самостійного опрацювання

- Освіта стародавнього світу
 - ДАВНЯ ГРЕЦІЯ:
 - ОСВІТА ОСТОВУ КРИТ
 - СПАРТА
 - АФІНИ
 - ДАВНІЙ ЄГИПЕ
 - РИМ

II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

- Середні століття (V-XV ст.) у Європі характеризуються загальним занепадом у розвитку науки. Феодальна замкнутість і релігійний світогляд середньовіччя не сприяли розвитку інтересу до вивчення природи. Навчання античних учених викорінювалися християнською церквою як "язичеські". Однак просторовий географічний кругозір європейців у середні століття почав стрімко розширюватися, що привело до значних територіальних відкриттів у різних куточках земної кулі.
- Відродження географії починається в XV в., коли італійські гуманісти стали переводити праці античних географів. Феодальні відносини витиснулися більше прогресивними — капіталістичними. У Західній Європі ця зміна відбулася раніше, у Росії — пізніше.

II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

- **Шкільна освіта середньовіччя**
- Шкільна освіта будувалася на так званих «семи вільних мистецтвах» — тривіумі й квадрівіумі.
- Тривіум («три шляхи») був початковим етапом і складався з граматики, риторики та діалектики (логіки).
- Квадрівіум («чотири шляхи») набув поширення з XIII століття і включав арифметику, геометрію, астрономію, музику.
- Середньовічні школи були монастирськими, кафедральними (при міських соборах) і парафіяльними. Із розвитком міст відкривалися світські (приватні), гільдійські, муніципальні школи. Мандрівних школярів нецерковних шкіл називали вагантами або голіардами.
- Астрономічні, географічні відомості часто були фантастичними (Земля тримається на китах), була майже відсутня доказова база з геометрії.

II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

- Із розвитком міської культури кафедральні школи перетворювалися на університети.
- Перший європейський університет було відкрито в італійському містечку Болоньї у XII столітті.
- У 1500 році налічувалося 86 університетів.
- Університети мали юридичну, адміністративну і фінансову автономію.
- Університет поділявся на факультети. На підготовчому «артистичному» вивчали «сім вільних мистецтв», далі студенти обирали юридичний, медичний, філософський чи богословський.
- Заняття в університеті мали назву лекції — їх читали професори, лекції доповнювалися диспутами.
- Революцію у викладанні здійснило книгодрукування.

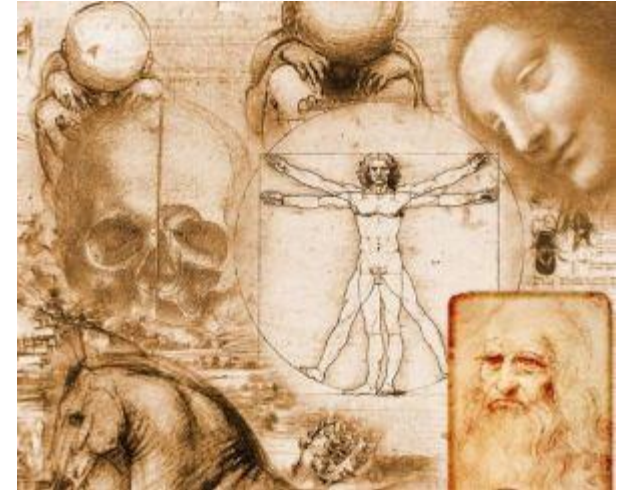
II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

- **Виникнення університетів**
- Із розвитком міської культури кафедральні школи перетворювалися на університети.
- Перший європейський університет було відкрито в італійському містечку Болоньї у XII столітті.
- У 1500 році налічувалося 86 університетів.
- Університети мали юридичну, адміністративну і фінансову автономію.
- Університет поділявся на факультети. На підготовчому «артистичному» вивчали «сім вільних мистецтв», далі студенти обирали юридичний, медичний, філософський чи богословський.
- Заняття в університеті мали назву лекції — їх читали професори, лекції доповнювалися диспутами.
- Революцію у викладанні здійснило книгодрукування.

II. Географічні дослідження та освіта Середньовіччя.

Завдання для самостійного опрацювання

- Освітні тенденції епохи Відродження
 - Гуманізм
 - Да Вінчі
 - Ренесанс в українській освіті та науці

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- Педагогіка і школа Нового часу розвивалися в соціальних умовах, переломних для людства. Нідерландська революція (1566-1609), англійська революція (1640-1660), Війна за незалежність США (1777-1783), Французька революція (1789-1794).
- Виділяють три найважливіші етапи розвитку науки та освіта Нового часу:
 - XVII - XVIII ст. - початок Нового часу,
 - кінець XVIII - кінець XIX ст. - Просвітництво,
 - кінець XIX ст. - теперішній час.

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

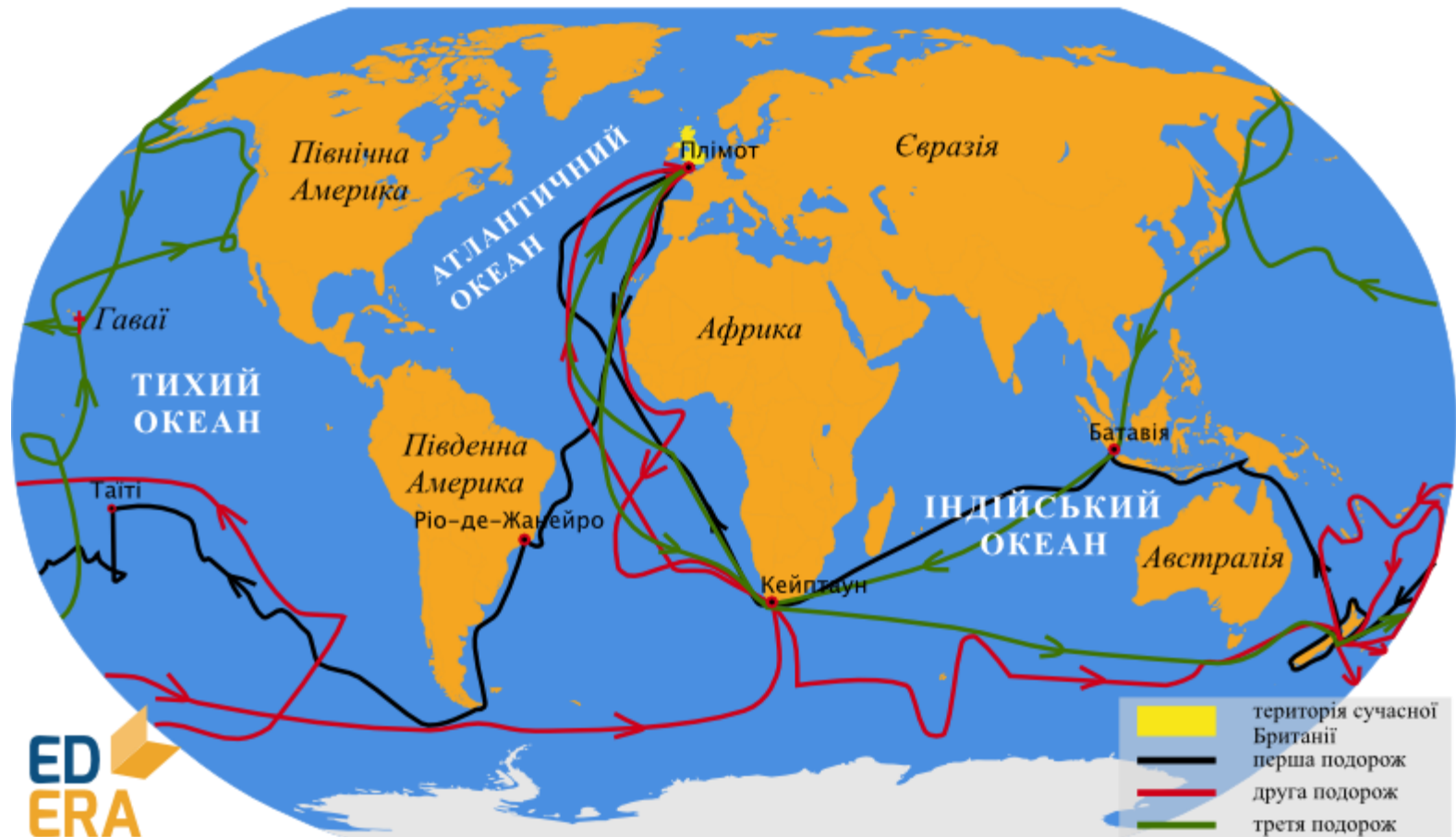
- **Географічна наука Нового часу**

- У подорожах Нового часу відбувається не тільки відкриття нових земель, а й починаються їх наукові дослідження.
- Упродовж другої половини XVIII й всього XIX ст. всебічно вивчали внутрішні території всіх відомих на той час земель, досліджували території навколо полюсів Землі, відкрили льодовий континент – Антарктиду.
- Джеймс Кук (1728—1779 рр.)
- Александр фон Гумбольдт (1769—1859 рр.)
- **Дослідження північних широт**
- **Дослідження південних широт**

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- Географічна наука Нового часу

- Джеймс Кук (1728—1779 рр.)

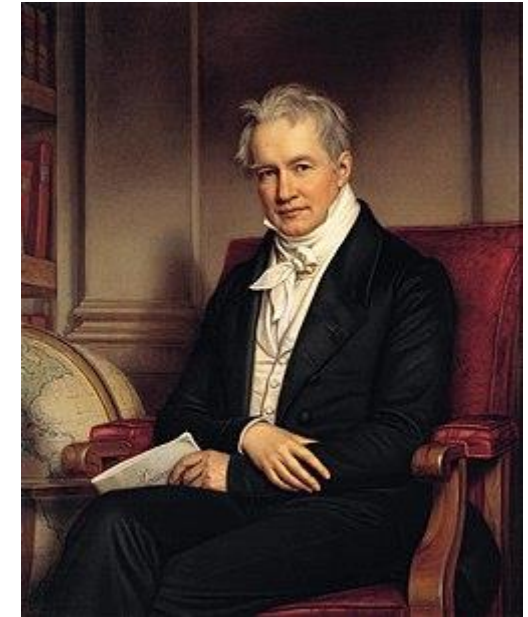

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- **Географічна наука Нового часу**
 - Александр фон Гумбольдт (1769—1859 рр.)

← Маршрут экспедиции А. Гумбольдта в 1799—1804 гг.

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- **Географічна наука Нового часу**
 - **Дослідження північних широт**
- **1596 – 1597 рр. Віллем Баренц** – експедиція досліджувала моря Північного Льодовитого океану.
- **1728р. Вітус Беринг** – склав карти північного узбережжя Аляски. Так, у 1725-1730 роках Перша камчатська експедиція під керівництвом Вітуса Беринга остаточно підтвердила наявність протоки між Азією та Америкою. Завдяки Великій Північній експедиції (1733-1743) на карту було нанесено північні райони Сибіру, доведено неможливість регулярного плавання водами Північного Льодовитого океану через суцільну кригу.
- **1827 р.** англієць **Едвард Паррі** та італієць **Умберто Кальї** **1900 р.** зробили спроби дістатися Північного полюса, але їм не вдалося досягти своєї мети.
- **6 квітня 1909 р.** американський морський офіцер **Роберт Пірі** першим дістався Північного полюса.
- **1895 р. Фрітьоф Нансен** спробував дістатися Північного полюса на кораблі “*Фрам*”, але експедиція не дійшла до полюса 386 км і вимушена була повернутись.

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- **Географічна наука Нового часу**
 - **Дослідження південних широт**
- **1820 р.** перша російська антарктична експедиція під керівництвом **Фадєя Беллінгаузена** і **Михайла Лазерєва** відкрила невідому Південну Землю – материк Антарктиду.
- **14 грудня 1911 р.** норвезький дослідник **Руаль Амудсен** і його супутники досягли Південного полюсу.
- **18 січня 1912 р.** експедиція **Роберта Скотта** дісталася Південного полюса, але на зворотному шляху всі учасники експедиції померли від втоми, голоду і холоду.

III. Географічна наука та освіта Нового часу.

- У XVII-XVIII ст. у західноєвропейських країнах здійснювався процес становлення національних держав, утверджувалися ринкові відносини і нові методи ведення господарства. Отримана освіта повинна була забезпечити оволодіння необхідними для практичного життя реальними знаннями. В цих умовах питання народної освіти почали займати все більш помітне місце в житті суспільства і держави.
- Характерним для більшості західноєвропейських країн в XVII-XVIII ст. було те, що ініціатива відкриття шкіл починає поступово переходити від церкви до держави, яка використовувала церкву як виконавця своїх планів, у першу чергу, це стосувалося початкової школи.
- У різних країнах Західної Європи державне законодавство про початкове навчання було введено в різний час. У німецьких державах укази і шкільні установи про початкове навчання дітей 6-12 років приймалися протягом XVII-XVIII ст. В Англії, Італії і Франції відповідні законодавства з'явилися лише в XIX ст. Однак у Франції і раніше видавалися укази про початкове навчання, і урядовими едиктами 1698 і 1724 рр. в країні було покладено початок централізації шкільної справи.

IV. Географічні школи.

- З кінця XIX ст. географія починає ділитися на дві великі течії:
 - Фізична географія
 - Суспільна географія
- Основне **завдання** сучасної географії полягає у вивченні законів і закономірностей розміщення та взаємодії компонентів географічного середовища та їхніх поєднань на різних рівнях. Складність об'єкта дослідження і широта предметної області зумовили диференціацію єдиної географії на низку спеціалізованих (галузевих) наукових дисциплін, які утворюють систему географічних наук. Водночас окремі дослідники намагалися поєднувати суспільні процеси з компонентами географічного середовища.

IV. Географічні школи.

Німецька школа мала добру наукову традицію (Мінцер, Вареніус, Меркатор), правда, латиномовну. У другій половині XVIII – першій половині XIX ст. (і навіть пізніше) на неї великий вплив мав авторитет філософів і географів Антона Фрідріха Бішінга й Іммануїла Канта.

Антон Фрідріх Бішінг – автор шеститомного “Нового землеопису” (“*Neue Erdbeschreibung*”), опублікованого в 1792 р., в якому подано географічну характеристику країн Європи. Висунув дві концепції:

- густота населення – важлива географічна характеристика території;
- перевезення товарів водним шляхом усуває залежність людей від місцевих ресурсів. Він визначив принципи економічного взаємозв’язку країн ще до побудови залізничних артерій.

IV. Географічні школи.

Іммануїл Кант (1724–1804) визначив місце географії в системі наук. Розділивши всі науки на абстрактні і конкретні, виділивши у конкретних систематичні, хорологічні та хронологічні, він відніс географію до хорологічних¹. Цим було покладено основи формування хорологізму у географічній науці. І. Кант також вважав необхідність урахування антропогенних сил (поряд із природними) для пояснення формування особливостей тої чи іншої території. Він, правда, писав, що географія надає систематичні *часткові* (виділення наше. – *О. Ш.*) знання про природу (про зовнішній стосовно людини світ). Це значить, що географія головно вивчає зв'язки між окремими конкретними предметами і явищами та загальні їхні характеристики, і що вона більшою мірою зосереджує увагу на виявленні відмінностей, ніж подібності, в просторі. Однак Кант вважав географію не лише описовою, але й номотетичною (“законо-творчою”) наукою.

IV. Географічні школи.

Французька школа відома багатьма іменами. Найвизначніші серед них у новий період: Елізе Реклю, Поль Відаль де ля Бляш і Жан Брюн.

Елізе Реклю (1830–1905) – блискучий географ-країнознавець, автор і редактор видань “Земля і люди. Загальна географія” (19 т., 1898–1901) та “Людина і земля” (6 т., 1906–1909) та ін. Він був добре знайомий з українським ученим Михайлом Драгомановим, який написав до 7-го тому “Землі і людей” на прохання Е. Реклю розділ про Україну. Знаменитий вислів Е. Реклю щодо зв’язків географії з історією: *“географія стосовно до людини є нічим іншим, як історія у просторі, так само, як історія є географією у часі”*. В цій образній формі вчений висловив геніальну думку про історичний метод у географії, зокрема в країнознавстві і географічний метод в історії.

Поль Відаль де ля Бляш (1845–1918) заклав основи школи “географії людини”, у якій головна увага звернена на взаємодію людського суспільства та природного довкілля. Вчений не перебільшував впливу довкілля на людину. Він розвинув концепцію *посибілізму* (*possible* – англ. можливий), згідно з якою природа створює можливості, а їх використання залежить від способу життя людей (культури у широкому розумінні слова). П. Відаль де ля Бляш заклав основи теорії поширення інновацій (нововведень). Видав “Загальний атлас географії та історії світу” (1898) та підготував книгу “Принципи географії людини” (вийшла після смерті у 1922 р.).

Завдання для самостійного опрацювання

Американська
географічна
школа

Навчання географії в Україні

- Перші спроби викладання географічних відомостей у школах етнічних земель України спостерігаються наприкінці XVI – початку XVII ст. Питання природознавства, фізичної географії вивчаються також і в братських школах України.
- Ці спроби стають систематичними на початку XVIII ст. у зв'язку з розвитком економіки і виробництва в Російській імперії, що вимагало підготовки освічених фахівців.
- Протягом XVIII ст. загальний розвиток мережі навчальних закладів супроводжувався поступовим отриманням географією статусу самостійного і повноправного предмета, який викладався у різних типах шкіл. Зміцненню позиції географії як навчальної дисципліни сприяв розвиток Ломоносівської географічної школи.

Навчання географії в Україні

- У 1786 р. в старших класах головних училищ запроваджено природничу історію, значну частину змісту якої складав географічний матеріал.
- Навчальна література містила відомості загального характеру, часто зовсім не пов'язані з географічним змістом. Лише з другої половини XVIII ст. географічного матеріалу у підручниках з'являється набагато більше.
- Пануючими методами навчання, які склалися у XVIII ст. і залишалися в школі ще досить довго, були: опис учителем окремих географічних явищ, монологічний виклад та зазубрювання учнями текстів географічних підручників.
- XVIII ст. розглядається як період, коли створювались передумови для формування такого цілісного педагогічного явища, як шкільна географічна освіта.
- Упродовж XIX століття географія з набору розрізнених відомостей щодо окремих країн, їхнього географічного положення та природних умов перетворилась на систему наукових знань, включаючи елементи біологічні, геологічні, економічні, соціальні, політичні та ін.

Навчання географії в Україні

- Удосконалення шкільної географічної освіти безпосередньо зумовлювалося соціально–економічними та політичними факторами розвитку суспільства, що впливали на зміни в розвитку географічної освіти.
- Однак на початку ХХ ст. такого предмета, як фізична географія в школах не було. З елементами фізичної географії ознайомлювалися в курсі природознавства.
- У школах вводилися країнознавчі курси, що вивчали населення, природне середовище в їх взаємозв'язку. Ядром тогочасної географічної освіти стали такі країнознавчі курси, як “Географія Росії”, “Географія Європи”, “Географія позаєвропейських країн”.
- Перші десятиріччя ХХ століття характеризуються посиленням уваги суспільства до вивчення географії.
- Географія вводиться до програм навчальних закладів майже всіх типів, хоча у різних типах шкіл вона посідала в навчальних планах неоднакове місце і викладалася за різними програмами.

Навчання географії в Україні

- Ухвалення в грудні 1958 р. Закону СРСР „Про зміцнення зв’язку школи з життям і подальший розвиток народної освіти в СРСР” сприяло введенню нових навчальних планів і програм, у яких надавалася перевага політехнічній освіті. Кількість годин на вивчення географії в школі збільшується. Посилюється увага до краєзнавчої роботи, виходить низка документів, де наголошувалося на необхідності вивчення рідного краю.
- На початку 70–х років змінюються навчальні програми з географії. Вони відображали тогочасний рівень розвитку географічної науки та характеризувалися прагненням до врахування пізнавальних можливостей школярів різного віку. Значна увага приділялася підготовці нових підручників, створенню навчально–наочних посібників, зокрема таблиць, діафільмів, кінофільмів і кінофрагментів.
- На початку 80–х років ХХ ст. радянська шкільна географічна освіта була повністю сформованою системою. Вивчення географії проходило за схемою: 2–4 класи – природознавство; 5 клас – початковий курс фізичної географії; 6 клас – географія материків; 7 клас – фізична географія СРСР; 8 клас – економічна географія СРСР; 9 клас – географія світу. Значно розширилося коло географічних питань. Особлива увага приділялась фізичній географії великих регіонів та економічній географії.

Навчання географії в Україні

- У цілому наприкінці ХХ ст. можна було вести мову про завершення початкового етапу формування шкільної географічної освіти в умовах незалежності України.
- У 1992 р. вийшли нові програми з географії для денних і вечірніх шкіл. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних процесів, розбудова української держави потребували модернізації освітнього простору, активізували проблему варіативності змісту шкільної географічної освіти. Створюються нові географічні факультативи, нові варіативні програми з географії. Так, за одним варіантом вивчались: у 7–8 класах – географія материків та океанів, у 9–му класі – курс “Географія України”, за іншим: у 7–му класі – географія материків та океанів, у 8–9–му класах – курс “Географія України”. Проте недостатнє навчально–методичне забезпечення кожного варіанта, особливо в першій половині 90–х рр., викликало цілу низку ускладнень у навчально–виховному процесі з географії.

Завдання для самостійного опрацювання

Сучасна географічна освіта України

